

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Doktori Iskola
28. számú művészet – és művelődéstörténeti tudományok besorolású
doktori iskola

Kekkné Horváth Adél

Hagyomány és korszerűség szintézise
Maros Rudolf életművében

című doktori értekezés tézisei

Témavezető: Péteri Lóránt (PhD)

2023

1. A kutatás előzményei

Maros Rudolf zeneszerző (1917–1982) hagyatéka 2004 óta az Országos Széchényi Könyvtár (későbbiekben OSzK) Színháztörténeti és Zeneműtárának tulajdona. A hátrahagyott dokumentumokat a komponista özvegye Maros Rudolfné Harmat Jerry adta át a gyűjteménynek. Az átadást Tamás Katalin hagyatéki leltára segítette, aki 1998-ban az MTA Zenetudományi Intézet megbízásából Maros Rudolf egykori Lepke utcai lakásán a rendezetlen, egy nagy szekrényben ömlesztve tárolt anyagot áttekintette, azt dokumentumcsoportokra osztotta, s elkészítette tematikus lajstromát. 2015-ben, az OSzK-ban őrzött hagyatékok lajstromának áttekintése során leltem rá Maros Rudolf három doboznyi hagyatéki anyagára, amelynek feldolgozását és rendszerezését megkezdtem. A gazdag forrásanyag feldolgozásának kezdetlegessége arra ösztönzött – a Zeneműtár vezetője, Rózsáné Kelemen Éva; a PhD doktori program vezetője, Vikárius László, valamint konzulensem, Péteri Lóránt biztatása mellett –, hogy az életművet e dokumentumok alapján tovább kutassam. Még ebben az évben felvettem a kapcsolatot a zeneszerző gyermekeivel, Maros Évával és Maros Miklóssal, akik az első lépésektől végig kísérték kutatásaimat és munkámat. Ők amellet, hogy 2015 nyara óta személyes beszélgetések és levélváltások során rengeteg történettel és információval segítették az értekezés létrejöttét, saját kotta, fénykép, dokumentum, és hangszalag-gyűjteményüket is rendelkezésemre bocsátották. Ez lehetővé tette, hogy Maros Rudolf személyiségéről, pályájáról és zeneszerzői munkásságáról a teljesség igényével, eddig ismeretlen források hiteles információira támaszkodva alkossak képet. Munkám megkezdése idején csupán három szakirodalmi munka állt rendelkezésre: egy fontos kordokumentum, Várnai Péter monográfiája (*Maros Rudolf*, 1967), amely az 1960-as évek végéig követi a komponista életművét, s amely Maros Rudolf közreműködésével született; Dalos Anna kismonográfiája (*Maros Rudolf*, 2001) – amelynek megírásához a szerző az özvegy lakásán tudta a hagyatékban fennmaradt forrásokat tanulmányozni –, és Tallián Tibor fejezete („Maros Rudolf pályakezdése”) *Magyar képek* című könyvében (2014). Kutatásaim ideje alatt megjelentek további tudományos művek, amelyek érintik Maros Rudolf életművét is (Dalos Anna: *Ajtón lakattal*, 2020; s egy általa vezetett szakdolgozat (Justin Laura, *Maros Rudolf zenekari művei*, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2015).

2. A kutatás módszerei és a dolgozat felépítése

A kutatás kiindulópontját az OSzK Színháztörténeti és Zeneműtárában található hagyatéki anyag jelentette. A hagyatéki leltár segítségével elkezdtem ellenőrizni és rendszerezni az anyagot. A fennmaradt leveleket – amelyek rendezetlenül, a többi anyaggal keveredve kerültek a tárolódobozokba – feldolgoztam és a könnyebb keresés céljából alfabetikusan rendszereztem. A fennmaradt személyes dokumentumok, jegyzetfüzetek, köztük az 1960 és 1966 között használt kis zsebnaptárak anyagának – amelyekbe Maros magánéleti, szakmai és komponálással kapcsolatos dátumokat, eseményeket jegyzett fel – tartalmi kivonatát elkészítettem vagy teljes szövegüket kimásoltam, adatbázisba rendeztem. Ez utóbbi módszerrel rögzítettem például a tanítási jegyzeteit, lektori feljegyzéseit és a fontosabb levelezéseket is. A rendszerezés fontos része volt a meglévő műjegyzékek vizsgálata és összevetése. A hagyatéki leltárt és a Dalos Anna kismonográfiájában található műjegyzéket fontos volt összevetni Maros Rudolf saját kezű műjegyzékével és a hagyatéki kéziratos kottaanyagával. A hagyatéki anyag és a műjegyzékek áttekintése után sorra vettem, mely gyűjteményeket és levéltárakat szükséges felkeresnem ahhoz, hogy a leghitelesebb források segítsenek kiegészíteni a szakirodalom eddigi közléseit. 2015-től anyaggyűjtés és forráskutatás céljából felkerestem az MTA Zenetudományi Intézetet, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárát (a Bécsi kapu téri és a Hess András téri egységeket); a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézetet (későbbiekben MaNDA); az MTVA Archívumát és Kottatárát, a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei és Győr-Moson-Sopron Vármegyei Levéltárát; az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárát; a Dél-Dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpontot; a pécsi Janus Pannonius Múzeumot. A zeneszerzőről és műveiről megjelent újságcikkek (tanulmányok, elemzések, kritikák, lemezbemutatók) összegyűjtését és feldolgozását párhuzamosan végeztem a hagyatéki anyagban található kivágott anyagok, valamint a Pécsi Tudásközpont adatbázisában, és az Arcanum Digitális Tudománytárban található dokumentumok segítségével. A munka rendkívül időigényes, ám egyik legfontosabb részét képezte a különböző forráshelyeken fellelt verbális hanganyagok lejátszása, lejegyzetelése. Értékes hangdokumentációt találtam a pécsi Janus Pannonius Múzeumban, az MTVA Archívumában, a MaNDA Archívumában, az OSzK-ban, valamint különleges hanganyagokat köszönhetek Maros Miklósnak, aki a Maros család saját hang- és videóanyag-gyűjteményét rendelkezésemre bocsátotta.

A levéltárakban és archívumokban folytatott gyűjtő és rendszerező munka mellett az évek során több személyes találkozássra, beszélgetésre adódott lehetőségem. Több ízben találkoztam személyesen a Maros család tagjaival (Budapesten, Keszthelyen, Győrben, Szolnokon és Balatonalmádiban); beszélgettem Láng Istvánnal az otthonában, valamint Kollányi Ágoston lánya, Judit is szívesen mesélt nekem apja és Maros Rudolf kapcsolatáról. Az OSzK és a MaNDA kutatókat segítő szolgáltatásainak köszönhetően Maros Rudolf kéziratos kottaanyagának és a filmzenék videóanyagának digitalizálásával folytathattam a további elemző-összehasonlító munkát akkor is, amikor az utazásokban és a jelenléti kutatásban akadályoztatva voltam. Az analízisek során törekedtem a kéziratok és a hanganyagok teljeskörű vizsgálatára. A sok és sokféle újdonsággal szolgáló kutatómunka eredményei az évek során arra ösztönöztek, hogy az értekezés formájával, súlypontjával kapcsolatos elképzeléseimet többször is megváltoztassam. Eredeti terveim szerint ugyanis a kevésbé elemzett 1950-es és 1960-as években írt filmzenékről terveztem áttekintő elemzést írni. A kor filmzenéinek elemzése és egy komplex filmtörténeti összefoglalás mellett központi szerepet kapott volna Maros Rudolf filmzenéinek – mint egyfajta „studio experiment” eredményeinek – és önálló kompozícióinak párhuzamos analízise. A kutatások előrehaladtával azonban olyan hiánypótló forrásokra és adalékokra bukkantam, hogy szükségesnek tartottam a teljes életmű alkotói folyamatainak részletes bemutatását az alkotói nyelvezet és eszközrendszer beható elemzése alapján. Így a nem elhanyagolható mennyiségű és jelentőségű filmzenék jelen értekezésben egy fejezetet kaptak. Az analízis során továbbá kirajzolódtak az életmű jellegzetes eszközei és toposzai, amelyek alapján megszületett a dolgozat végső formájának ötlete. Fontosnak tartottam, hogy az alkotói fejlődésvonalat egy-egy zenei jelenség felől megközelítve, azok áttekintő elemzése mentén is bemutassam.

A dolgozat főszövege két fejezetre tagolódik. Az első fejezet első három alfejezetében egyszerű és objektív életmű-tagolásra törekedtem, kezdve a tanulmányi évek és a közvetlenül utána, Pécssett töltött pályakezdő évek bemutatásával. Itt görcső alá kerülnek a szakirodalomban eddig csupán érintőlegesen említett legkorábbi művek. Az első ismert művektől kezdve kiemelve szerepelnek a zeneszerzői eszköztár legfontosabb elemei, hogy az életmű-elemzés végén ezek révén is egy komplex és átlátható képet kapjunk a Maros-nyelvezet alakulástörténetéről. A második alfejezet Maros Budapestre történő visszatérésének körülményeiről, a szovjetizált kultúrpolitika által irányított zeneletről – és Maros abban betöltött szerepéről –, illetve a zsdanovi elvek szorításában született kompozíciókról szól. Ebben az alfejezetben is törekedtem a művek igényes, és a legfontosabb

zenei elemek kiemelésével történő analízisére, valamint a komponista életének hiteles forrásokra támaszkodó bemutatására. A harmadik alfejezetben az 1956 után átalakult zenei nyelvezet bemutatását tűztem ki célként. Úgy vélem, ez a dolgozat legtöbb újdonsággal szolgáló szakasza, amely Maros legtermékenyebb és leginkább méltatott műveinek bemutatására épül. Igyekeztem a legtöbb korabeli forrást idézni, és Maros fontos közéleti tevékenységeit is felvázolni. Az I.3 alfejezetben az életmű szempontjából rendkívül fontos forrásokra és összefüggésekre szándékoztam rámutatni. Az 1970-es évek műveiről szóló szakasznak tudatosan nem nyitottam új fejezetet, kiemelve ezzel, hogy számomra Maros egyéni nyelvezetének alakulása 1959-től folyamatos és egyenes vonalú, kerülöm a kitérők, valamint el- és visszafordulások elméleteit. Így az első fejezet harmadik alfejezete formailag is központi szerepet játszik az értekezésben. Az első fejezet végén kapott helyet a fent említett, alkalmazott zenékről szóló szakasz, amelyben rámutatok a Maros Rudolf által írt használati zenék típusaira, műfajaira, zenei jellemzőire és az általa írt filmzenék – mint kísérletezési terep – jelentőségére.

A második fejezetben a három kiemelésre érdemes toposz (scherzo, norturno, sirató) közül a siratóról, mint a kor általános zenei jelenségéről írok. A sirató Maros életművének egészében központi szerepet játszó toposz, amelynek átalakulása kiválóan kirajzolódik az elemzések során. Ebben a fejezetben a sirató toposz eszköztárát, gyökereit, változásait vezetem végig a műveken. Célom volt beágyazni a korszak más szerzők által írt siratóinak környezetébe, kiemelni, hogy Maros siratói mitől egyediek, és a művek elemzése révén eljutni a komponista oeuvre-jében elért műfaji kulminációhoz.

A dolgozat függelékei az életrajzhoz, az elemzésekhez és Maros közéleti tevékenységéhez fontos adatokkal járulnak hozzá. Tartalmaz többek között dokumentum másolatokat, a hagyatékban fellelt dokumentumokból készült jegyzékeket és adatbázist, valamint a Maros család tulajdonában lévő fényképek másolatait. A függelék végén található műjegyzék létrehozása fontos részét alkotta munkámnak. Az általam szerkesztett műjegyzék fontos kiegészítése a Dalos Anna fent említett kismonográfiája végén lévő változatnak, amely – bár helyenként a hagyaték rendezetlensége okán pontosításra szorul – a kottakiadásokat és a diszkográfiát is tartalmazza. Törekedtem a dolgozat fejezeteinek megértését segítő, kronológiai rendben alapuló műlistát alkotni – integrálva a használati zenéket is, amelyet a dolgozatban érintett témák miatt fontosnak tartottam.

A kutatómunka anyaggyűjtési fázisában jelentős segítséget nyújtott, hogy 2017 és 2019 között háromszor nyertem el az Emberi Erőforrások Minisztériuma által támogatott Kodály Zoltán Zenei Alkotói Ösztöndíjat.

3. A kutatás eredményei

Értekezésemben Maros Rudolf életrajzának, a teljes életműnek, a művek keletkezési körülményeinek és az elemzések alapján megrajzolt alkotói evolúciós folyamat igényes és teljességre törekvő bemutatását tűztem ki célként. Az anyaggyűjtés, a rendszerezés, a források feldolgozása és elemzése során jelentős mennyiségű és minőségű információtömeg jött létre, amelynek közzlése fontos – és hiánypótló jelentőségű – folytatása, illetve kiegészítése Maros Rudolf életművével kapcsolatosan eddig szerzett ismereteknek. A hagyatékban fellelt személyes dokumentumok – mint például a zsebnaptárak és a saját, kézzel írott műjegyzék – segítségével számos keletkezési körülményt és dátumot tisztázhattam. Az OSzK-ban őrzött kéziratok kottaanyag vizsgálata során felszínre került archiválási hibákat az egyidejűleg több forráshelyet érintő anyaggyűjtő munka eredményeként javítani tudtam. Ilyen eset volt a filmzenék elemzése a MaNDA kutatótermében, amely párhuzamosan zajlott az OSzK-ban lévő hagyaték vizsgálatával. Így derülhetett fény Maros legfontosabb filmzenéje, az *Örök megújulás* kottájának – a címek helytelen feltüntetésének okán történt – elkeveredéséről. De ilyen átfogó kutatások segítségével sikerült tisztázni Maros vonósnégyeseinek száma körüli vitákat, illetve olyan művek mibenlétét, mint a *Szerenád öt tételben* vagy egy tervezett ám meg nem valósult *Divertimento* ügyét. Több, eddig ismeretlen Maros művet sikerült felfedezni, többek között az egyik legfontosabb alkotói szünetként jelzett – 1957 és 1959 közötti – időszakban írt, tizenkétfokú technikát csiszoló *Három vázlat* című brácsadarabot. Több, megközelítőleg egyidőben készült mű keletkezésének körülményeit és sorrendjét sikerült pontosítani Maros saját műjegyzékének és Takács Jenővel folytatott levelezésének segítségével. Fontos forrásként kell megemlíteni Maros Rudolf kamarazene és zeneszerzés óráihoz készített, fennmaradt jegyzeteit, amelyekből megtudhatjuk, milyen műveket tartott elemzésre érdemesnek, mely zeneszerzők műveit kívánta a felnövekvő generációnak megtanítani. A zenetudós hallgatóknak tartott, Webernről és a második bécsi iskoláról szóló előadásának teljes kéziratosa e gazdag hagyatékban belül is kuriózumnak számít, ahogy a lektori feljegyzéseinek hiánytalan dokumentációja is. Ezeket átírva, illetve utóbbit adatbázisba foglalva a dolgozat függelékében közlöm. A sokirányú levéltéri kutatásnak köszönhetően Maros közéleti tevékenységét hiteles forrásokra támaszkodó kultúrpolitikai közegbe foglalva, teljeskörűen tudtam bemutatni. Ebben a tekintetben a leggazdagabb forrásanyagot a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei és Országos Levéltárában tártam fel. Több, Marostól

származó saját elemzést és műismertetést hallhattam és jegyzetelhettem le a Magyar Rádió (MTVA) Archívumában fennmaradt hangszalagokról, amelyek segítséget nyújtottak például a második, siratókról szóló fejezet megírásához. Ezen források mellett a legpontosabb adatokkal a kollégáktól származó kritikák és elemzések, valamint az anyaggyűjtési munka lényeges részeként említett személyes beszélgetések szolgáltak. Utóbbiak nagy mértékben kiegészítették a szakirodalom közléseit; olyan információkat és anekdotákat hoztak tudomásomra, amelyeket leírva sehol nem találhattam volna meg. Kiemelt jelentőségű számomra Maros Miklós számtalan emléke, amely a beszélgetések és levélváltások során szabadon vagy egy-egy konkrét téma kapcsán merült fel.

A kutatómunka végére teljes képet kaptam Maros alkotói fejlődéséről, s reményeim szerint létre tudtam hozni egy sémákat és általánosításokat kerülő, a zenei eszközrendszer elemzése nyomán végigvezetett életműelemzést. A munka során kihívást jelentett, hogy Maros Rudolf életét és életművét párhuzamosan, az összefüggéseket megvilágítva mutassam be. Eredeti tervem az volt, hogy mindhárom fent említett toposzt kiemelem és külön elemzem a teljes életművön végig vezetve. Tekintve azonban, hogy a kutatások több fontos adatot, forrást és információt hoztak felszínre, mint azt kezdetben reméltem, fontosnak tartottam a Portré és pályakép című fejezetet megírni a teljesség igényével, s a második, toposzt elemző fejezetben csupán egy jelenség kiemelésével kijelölni azt a területet, amelyen érdemes további kutatásokat folytatni.

Szeretném végül azt is kiemelni, hogy az életmű kutatásával töltött évek alatt egyéb szakmai-közéleti célokat is sikerült megvalósítani. Több alkalommal segítségül szolgálhattam kottákkal és információkkal Maros Rudolf műveit előadó zenészeknek. Fontosnak tartom a kutatás éve alatt kötött ismeretségeket, valamint a komponista születéséhez és halálához kapcsolódó megemlékezések szervezését. 2015 óta számos alkalommal nyílt alkalmam Maros életművéről előadásokat tartani Győrben, Sümegen és Budapesten, valamint Maros Miklós támogatása mellett két emlékkoncertet is sikerült megszervezni. Maros Rudolf születésének 100. évfordulója alkalmából 2017 decemberében szervezett hangversenyen a Richter János Zeneművészeti Szakgimnázium diákjainak és tanárainak közreműködésével Maros kórusműveiből, kamara- és zenekari műveiből hangzott el egy válogatás, köztük szerepelt az 1948-as ősbemutató óta először játszott *Concerto grosso* is. Legutóbbi közös szervezésünk a komponista halálának 40. évfordulója alkalmából, a Szolnoki Szimfonikus Zenekar Kortárs Estje keretében jött létre 2022 október 17-én.

4. Az értekezés körében megjelent publikációk

„Érdemes volt! 100 éve született Maros Rudolf (1)”, *Muzsika* 60/4 (2017. április 1), 6-12.

„Örök megújulás. 100 éve született Maros Rudolf (2)”, *Muzsika* 60/5 (2017. május 1), 13-18.